

van kroondomein¹⁾), in 1830 een veelbelovende oplossing aanbood: het Cultuurstelsel.

In jonger jaren was van den Bosch op Java geweest waar hij een particulier landgoed had bezeten. Hij zag zich als een sociaal hervormer. Naar Nederland teruggekeerd, had hij daar in Zuidoost-Drente twee werkkolonies voor paupers gesticht, Willemsoord en Frederiksoord. Nadien was hij ook nog als commissaris-generaal in West-Indië opgetreden. Het Cultuurstelsel dat hem voor Java voor de geest stond, betekende een volledige breuk met de liberaal-economische principes die vooral Daendels en Raffles op Java hadden trachten in te voeren, overigens vergeefs. Van den Bosch wenste dat de overheid als grootondernemer zou gaan optreden. Zijn Cultuurstelsel mocht evenwel, zo stelde hij op schrift, slechts ingevoerd worden als de inheemse bevolking er om vroeg. Nu, de minister van koloniën, een tegenstander van ingrijpen door de overheid, was er van overtuigd dat de bevolking er nooit om zou vragen en dat van den Bosch daar geen rekening mee zou houden, meende bovendien dat het stelsel zou mislukken en trad af. De koning evenwel bekleedde van den Bosch met grote bevoegdheden en liet hem als gouverneur-generaal naar Batavia vertrekken waar hij na enkele jaren commissaris-generaal werd – ook aan de Raad van Nederlands-Indië, samen met wie hij voordien zijn bestuur had moeten uitoefenen, kon hij voortaan aanwijzingen geven.

Het Cultuurstelsel hield in dat er naast de verplichte koffiecultuur, die uitgebreid moest worden, op Java nog andere gouvernementcultures zouden komen: vooral van suiker en van indigo, een kleurstof. Voor de uitbreiding van de koffiecultuur waren woeste gronden nodig, maar suikerriet en indigo konden in grote hoeveelheden slechts worden aangeplant op de *sawahs* van de bevolking – zij zou dus telkens voor een gedeelte van het jaar de beschikking over haar *sawahs* verliezen. Van den Bosch nu wenste dat elk dorp jaarlijks een vijfde van zijn *sawahs* zou afstaan, dat in ruil voor dat afstaan de landrente zou komen te vervallen, dat de dorpingen, als de getaxeerde opbrengst van de afgestane *sawahs* de landrente zou overtreffen, dat meerdere in geld zouden ontvangen, dat zij bij misgewas door het gouvernement schadeloos zouden worden gesteld en dat zij in de verplichte cultures niet meer dan 66 dagen per jaar zouden behoeven te werken. Op papier zag dat alles er in één

¹ Aangehaald in C. Fasseur: *Cultuurstelsel en koloniale baten. De Nederlandse exploitatie van Java 1840-1860* (1975), p. 2-3.